

14. Лупадін О. Українсько-російські мирні переговори. — К., 1918. — С. 35.
15. Дорошенко Д. Історія України. — 1932. — Т. 2. — С. 409.
16. Голос Києва. — 1918. — 28 ноября.
17. Солдатенко В. Зовнішньополітичний курс гетьманської Держави.
18. Проблеми української революції. — К., 2002. — С. 133
19. Трудовий конгрес // Робітничая газета. — 1919. — 29 січня.
20. Трудове слово. — 1919. — 21 лютого.
21. Новини. — 1919. — 1 березня.
22. Революция на Украине: в мемуарах белых. — М. — Л. — 1930. — С. 384–385.

Мирослав Борисенко

(м. Київ)

**Документи Державного архіву Вінницької області про стан
комунального господарства у містах Вінниччини в 20–30-х рр. ХХ ст.**

Розглядається зміст справ ряду фондів Державного архіву Вінницької області, які відображають стан міського комунального господарства в 20–30-х рр. ХХ ст.

Рассматривается содержание ряда фондов Государственного архива Винницкой области, отражающие состояние городского коммунального хозяйства в 20–30-х гг. ХХ в.

Комунальне обслуговування міського населення є однією з важливих проблем сучасних міст України. У цьому плані вона перегукується з тими труднощами, яких зазнавало комунальне господарство в 20–30-х рр. минулого століття. Тому її вирішенню буде сприяти врахування тих уроків виходу з кризи, яку довелось переборювати комунальникам попередніх часів.

Проблема відображення стану комунального господарства у містах Вінниччини 20–30-х рр. ХХ ст. в документах Вінницького обласного державного архіву є і актуальною й одночасно практично значимою. Заявлена у статті проблема не знайшла в історичній літературі належного висвітлення, що зумовлює її наукову значущість. В науковій літературі зустрічаються тільки фрагментарні дані про комунальне обслуговування міського населення Вінниччини, які аж ніяк не вичерпують проблеми [1].

Значний за обсягом документальний матеріал про стан комунального господарства у Вінниці зберігається у фонді Р–152. — Оп. 9. Зокрема, у справі 8 сконцентровані обов'язкові для виконання постанови президії Вінницької міської ради за першу половину 1931 р. різноманітного характеру. Серед них про будівництво електростанції, будинку ім. М. Коцюбинського, 9-ї трудшколи, диспансеру та ветлікарні [2], звільнення від мешканців готелів Червоне Поділля і 2-й Радянський, перейменування вулиць Раковського у вулицю Коцюбинського, Троцького у вулицю Ворошилова. У цьому ж році президія ухвалила рішення й про перетворення синагоги «Гефтера» у гуртожиток для робітників, надання пільг в оплаті комунальних послуг колишнім червоногвардійцям та партизанам, знесення будинків «осіб злочинного та позбавленого права голосу елементу» [3] тощо.

У справі 253. — Оп. 7 міститься протокол засідання міського штабу по «очистці» від 11 серпня 1933 р. з ухвалою про необхідність проведення санітарного очищення вулиць [4]. У справі 332 знаходиться доповідна записка Вінницького обласного виконавчого комітету Народному комісаріату комунального господарства України з приводу необхідності виділення коштів на забезпечення комунального і житлового господарства Вінниці в 1934 р. З неї вимальовується катастрофічне становище комунального обслуговування населення міста, зокрема,

забезпечення його електроенергією, водопостачанням, каналізаційною системою, трамвайно-автобусним транспортом і т. п. [5].

З матеріалів справи 448 видно дії вінницького відділу комунального господарства, спрямовані на поліпшення умов побуту робітників і службовців комунальних підприємств. При цьому він спирався на відповідну інструкцію Наркомпраці УСРР від 12 червня 1929 р. [6]. У справі 337 знайшли відображення заходи відділу комунгоспу по обслуговуванню «старого міста» на 1935 р. у зв'язку з його приєднанням до міста. Нарада при міському відділі комунгоспу 19 вересня 1934 р. відзначила насамперед те, що відповідні органи не виконали попереднього його рішення, що значно погіршило становище жителів новоприєднаної частини міста. З метою ліквідації допущених недоліків планувалось цілий ряд заходів по удосконаленню дорожньо-мостового будівництва, архітектурному плануванню міста, реконструкції бульварів, садів, житловому господарству, житловій кооперації та земельному господарству [7]. Характерно, що при всьому цьому керівникам відповідних управлінь і секторів пропонувалось дотримуватись встановлених строків виконання тільки «для окремих завдань», що свідчать про декларативний характер більшості прийнятих постанов.

Зміст справи 338 свідчить про рівень тарифів на оплату комунальних послуг у м. Вінниці в 1933–1934 рр. Незважаючи на страшний голод 1933 р., тарифи на комунальні послуги в наступному році планувалось підвищити, цим самим ставлячи населення міста ще в гірші умови життя. При встановленні собівартості одного кубічного метра води в 31 коп., він збільшився для приватного сектора — з 120 до 160 коп. Коли врахувати, що в приватному секторі жили переважно втікачі від голоду з навколишніх та віддалених сіл, то цілком очевидно, що саме на них падав і цей додатковий тягар. Подібне спостерігалось і в інших галузях комунальних платежів. При встановленні собівартості на 1934 р. однієї поїздки трамваем у 6, 8 коп. для пільгових розрядів пасажирів тариф затверджувався у 10, а для звичайних — у 15 коп. Що стосується тарифу на електроенергію, то він для «неорганізованого» населення зріс з 50 до 120 коп. за кв/год. [8].

Матеріали справи 429 демонструють хронічно незадовільний стан каналізаційної системи обласного центру в 30-х роках. У 1935 р. Вінниця не мала навіть технічного проекту каналізації міста, що змусило міську владу звернутися в 1935 р. до обласного комунального відділу з спеціальною запискою, де відзначалось, що на середину 1935 р. каналізація охопить тільки 20 будинків. Тому ставилось питання про необхідність у 1936–1937 рр. почати роботи по повній каналізації всього міста на основі генеральної забудови і розвитку міста. Проектною організацією по виготовленню необхідної документації пропонувалось затвердити «Гіпроград — Харків» [9].

Важливу наукову цінність мають звіти та баланси комунальних служб Вінниці за 1934 р., які зосереджені в справі 5 (оп. 6). Зокрема, в ній у вигляді звіту йдеться про роботу трьох вінницьких комунальних лазень, пуск і освоєння однієї з яких фактично були зірвані. Іншу лазню ввели в експлуатацію з великими недоробками, внаслідок чого вона взагалі не вийшла на проектну потужність [10].

Багатогранні дані про побут працівників електростанції містять матеріали справи 8 (оп. 3) того ж фонду. Вони стосуються різних напрямків діяльності відділу побуту електростанції в першій половині 1936 р. Проведена ревізія встановила значні порушення в діяльності керівництва їдальні, що вбачались у неоформленні закупок продуктів на ринку за вільними цінами, а для звіту подавались тільки закупочні відомості, відсутності норм витрат продуктів, а також співвідношення кількості виготовлених і реалізованих блюд.

У справі наведені дані по приміському господарству, яке займало 94 га землі, зайнятої

посівами під польові та городні культури, картоплю, багатолітні трави. Крім поставок продукції робітникам електростанції, господарство підготовувало і безпритульників, принаймні так повідомляло його керівництво.

Безперечно пізнавальну цінність по комунальному обслуговуванні працівників електростанції мають дані по відомчому житлу. На утримання п'яти будинків, дерев'яного бараку–гуртожитку та переобладнаних під квартири приміщення колишніх синагоги й єврейської школи затрачено 24 627 крб., а збитки від несплати мешканцями квартирної плати становили 13 341 крб., тобто понад половини всієї суми. Причому заборгованість окремих мешканців за квартплату становила від 49 до 1 123 крб., що може свідчити про їх вкрай тяжке матеріальне становище. Таких боржників неминуче чекало примусове виселення з наступними стражданнями або ж і ув'язнення. Крім того, у боржниках електростанції перебували такі організації й установи: облвінницяторг, союздеревобут, заготзерно, пивзавод, овочева база тощо.

У справі наведені дані також про закупівлю вівса, ячменю, сіна, соломи та іншого фуражу для коней. Продукти для робітничої столової куплялися на базарі, у тому числі сало, м'ясо, макарони, борошно, цукор. Багато продуктів списувалось з різних причин, кількість яких наштотує на думку про явні зловживання відповідальних осіб.

Матеріали справи свідчать про те, що комунвідділ м. Вінниці мав у 1936 р. комунальний готель на 62 номери, з яких 23 призначались для постійних мешканців, решта — для приїжджих. Готелю були передані також два житлових будинки на 29 квартир і флігель. Крім того, він мав перукарню, яку обслуговували 10 кваліфікованих майстрів. Цей комплекс, крім власне готелю, давав певні прибутки. Самому ж готелю за арену приміщення різні організації та установи майже не платили, серед них були місьпарком, заготскот, будівельний технікум, медінститут, облвиконком. Найбільшими боржниками значились міськрада (21 678 крб.) і облкомсомол (1 714 крб.), що вказує на те, що радянські й комсомольські органи перекладали свої фінансові витрати на дербюджет [11].

Певний фактичний матеріал⁶ про комунальне обслуговування міського населення Вінницького округу зосереджено у фонді Р–196. — Оп. 1. Так, у справі 1840 зібрані матеріали про видачу в 1927 р. дозволу Гершку Абрамовичу Рудю дозволу на організацію нічліжки у м. Вінниця, які свідчать про саму процедуру отримання підприємцями відповідного дозволу. Г.А. Рудь подав належну заяву, заповнив «анкету для одержання дозволу на фаховий вид торгівлі», після чого начальник Окрадмінвідділу направив начальнику першого Раймілрозшуку таємне розпорядження терміново провести негласну перевірку наведених заявником даних, надіслати довідку про його судимість, відомості про притягнення того до адмінвідповідальності й особисте заключення по суті клопотання. Крім того, наказувалося в'яснити санітарний стан приміщення, де мала бути нічліжка, ставлення до прохання заявника мешканців будинку і особливо наголошувалося на необхідності в'яснити місце його попереднього проживання [12]. Тобто, отримання дозволу на підприємницьку діяльність було обставлено значними адміністративними обмеженнями, що не сприяло її розвитку.

Існували й додаткові вимоги до осіб, які бажали займатись приватною підприємницькою діяльністю, про що свідчать матеріали справи 2806. В особовій анкеті за формою № 5 містилися пункти про таке: чи служив у старій армії, чи служив у Радянській армії, де проживав і чим займався з 1905 р., чи служив у білих арміях, чи служив у Петлюри, Гетьмана, Махна, до якої політичної партії належить, чи був раніше в політичних партіях, якій з партій співчував, чи притягався до суду, чи був за кордоном і чи має родичів за кордоном [13].

Подібну процедуру отримання дозволу на відкриття нічліжки пройшов у 1926–1928 рр. у

Вінниці й Повар Фроїм Нухимович, що демонструє справа 2793. Створювана ним нічліжка мала мати побілені стіни й стелю, пофарбовані підлогу, двері, вікна, справну губку, столи зі скатерками, ліжка, вмивальник з рушниками, плювальниці, попільнички [14]. Тобто, санітарні служби міста піклувались про належний стан нічліжок для знедолених людей, але їх відкриття було обставлене значними перешкодами, що не сприяло швидкому налагодженню житлового обслуговування населення міста.

В архіві зберігаються документи по комунальному господарству й районних міст Вінниччини, зокрема, Тульчину (Ф. 739. — Оп. 1). Так, у справі 210 є матеріали про відкриття у Тульчині в 1928 р. кооперативних артілей по пошиттю взуття, жіночої «продукційно-кооперативної» артілі білошвеек по пошиттю різних сорочок та білизни «Жіноча праця», артілі кравців «Визволена праця», такої ж артілі під назвою «Кооперативний труд» [15]. Крім завіреної нотаріусом відповідної заяви про дозвіл на відкриття артілей, статуту, протоколу зборів, потрібно було подати до Тульчинського окркооперкому ще й квитанцію газети «Вісті» про публікацію оголошення про свій намір. Засновниками таких кооперативних організацій виступали переважно євреї, які таким чином наприкінці НЕП, коли вже згорталась приватна підприємницька діяльність, намагались знайти собі надійне джерело існування.

Для подолання безробіття радянська влада у 1927 р. створювала окремі соціальні установи, однією з яких і був Тульчинський «Окркомборотьбез». Як свідчать матеріали справи 338, він у цьому році передав Тульчинському округовому відділу місцевого господарства у повне розпорядження «збудовану ним кравецьку майстерню, що знаходиться в м. Тульчині по вул. Леніна, в будинку гр. Фукса С., крамниці при майстерні, а також ларька, який міститься на Новобазарній площі, в яких працює колектив безробітних кравців з 34 осіб робітників та службовців» [16].

У першій половині 20-х рр. влада підпорядковувала собі всі види комунального господарства, встановлюючи при цьому різні розміри оплати за його послуги в залежності від соціального стану особи. Показовими в цьому плані є документи фонду Р-925. — Оп. 1, зокрема, справи 167 за 1923 р. У ній йдеться про, зокрема, ліквідацію кладовищенських комітетів і передачу їх функцій та майна комунвідділам і сільрадам. В окремому наказі губкомунгоспу Подільський губвиконком регламентував процедуру похоронів і оплату за цей вид послуг. Похорони застрахованих робітників, службовців підприємств, установ, господарств оплачувалися з кошторису собезів. За похорони незастрахованих покійників мали платити спадкоємці, а якщо їх не було, тоді в рахунок оплати йшло майно покійного.

Окремим пунктом визначалась оплата за похорони у Вінниці «нетрудового елемента». В цьому випадку з родичів померлих торгівців п'ятого розряду бралось 25 крб., четвертого — 20, третього — 15, другого — 10 і першого — 7 крб. 50 коп. золотом. Така ж сума стягувалась і з родичів померлих ремісників і осіб вільних професій. Набагато менше коштували похорони членів профспілки та їх утриманців. За тих, що утримували зарплату до 10 розряду, платили 4 крб. 50 коп. золотом, вище 10 розряду — 3 крб. [17].

Встановлювався прискіпливий контроль над організацією й інших видів комунального обслуговування населення. Так, у справі 150 міститься постанова Вінницького окрвиконкому від 13 травня 1925 р. з наказом усім утримувачам мебльованих кімнат, готелів, нічліжок, заїздів отримувати на них відповідний дозвіл. Порушників цього розпорядження чекали адмінпокарання чи штрафи [18].

У фонді Р-2625. — Оп. 2. — Спр. 83 знаходиться протокол засідання Могилів-Подільського повітового ревкому про націоналізацію ряду комунальних підприємств Могилів-

Подільська в 1920 р. Серед них названі аптеки і перукарні [19].

Ціни за комунальні послуги встановлювалися місцевими органами і були різними. Зокрема, матеріали справи 52 того ж фонду вказують на те, що мешканці приватних квартир з лічильниками платили по 150 крб. за кіловат-час, театри, кінотеатри, буфети і магазини — по 200 крб. Вживалася також оплата і від лампочки різної потужності [20].

Таким чином, у Державному архіві Вінницької області зберігаються різноманітні документи про стан комунального господарства міст Вінниччини у 20–30-х рр. ХХ ст. У них є дані про забезпечення міського населення електроенергією, транспортом, лазнями, перукарнями, готелями, нічліжками, водопостачанням тощо. Одночасно вони демонструють дії владних структур, спрямовані на підпорядкування собі всіх комунальних служб і встановлення прискіпливого контролю за їх діяльністю.

Примітки:

1. Фальковский Н. И. История водоснабжения в России. — М., 1947; Рабочий класс УССР: традиция и современность (Кондуфор Ю., Грищенко А., Коваль М.). — К., 1986; Подгаецкий В. В. Города Украины в годы НЕП. — Днепропетровск, 1994; Коцур Н. І. Соціальне становище міського населення України в умовах НЕП. — Автореф. ...канд. іст. наук. — К., 1997; Сушко О. О. Особливості становлення та функціонування приватного підприємництва в Україні періоду НЕПу (1921–1928): історико-теоретичний аспект. — К., 2003.

2. Державний архів Вінницької області. — Ф. Р—152. — Оп. 9. — Спр. 8. — Арк. 16.

3. Там само. — Арк. 17, 19, 51, 44.

4. Там само. — Спр. 253. — Оп. 7. — Спр. 253. — Арк. 1.

5. Там само. — Спр. 332. — Арк. 1—4.

6. Там само. — Спр. 448. — Арк. 8.

7. Там само. — Спр. 337. — Арк. 1—4.

8. Там само. — Спр. 338. — Арк. 6—8.

9. Там само. — Спр. 429. — Арк. 1.

10. Там само. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 2.

11. Там само. — Оп. 3. — Спр. 8. — Арк. 39–57.

12. Там само. — Ф. Р—196. — Оп. 1. — Спр. 1840. — Арк. 7–14.

13. Там само. — Спр. 2806. — Арк. 1—4.

14. Там само. — Спр. 2793. — Арк. 2—10.

15. Там само. — Ф. Р—739. — Оп. 1. — Спр. 210. — Арк. 69, 593.

16. Там само. — Спр. 338. — Арк. 8.

17. Там само. — Ф. Р—925. — Оп. 1. — Спр. 167. — Арк. 16–17.

18. Там само. — Спр. 150. — Арк. 33.

19. Там само. — Ф. Р—2625. — Оп. 2. — Спр. 83. — Арк. 12–12 зв.

20. Там само. — Спр. 52. — Арк. 106–107.